

УДК 378.035 : 005.336

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ**І. Л. Холковська**

У статті розглядаються різні підходи до трактування поняття «соціальна компетентність». Акцентовано увагу на відсутності єдиного бачення структури соціальної компетентності особистості. Визначено структурні компоненти соціальної компетентності: знання про предмет діяльності; уміння орієнтуватися в ситуаціях, пов'язаних з предметом діяльності; уміння правильно визначати свої ресурси, ресурси інших, ставити завдання і знаходити адекватні їм рішення; розвинені інтуїція, рефлексія і емпатія. Проаналізовано взаємозв'язок між соціальною та комунікативною компетентністю, а також між соціальною компетентністю та соціальним наслідуванням. Запропоновані умови формування соціальної компетентності молоді.

Ключові слова: компетентність, соціальна компетентність, структура, компоненти, соціальне наслідування.

СОЦИАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК УСЛОВИЕ УСПЕШНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ**И. Л. Холковская**

В статье рассматриваются различные подходы к трактовке понятия «социальная компетентность». Акцентируется внимание на отсутствии единого видения структуры социальной компетентности личности. Определены структурные компоненты социальной компетентности: знания о предмете деятельности; умения ориентироваться в ситуациях, связанных с предметом деятельности; умения правильно определять свои ресурсы, ресурсы других, ставить задачи и находить адекватные им решения; развитие интуиция, рефлексия и эмпатия. Проанализирована взаимосвязь между социальной и коммуникативной компетентностью, а также социальной компетентностью и социальным наследованием. Предложены условия формирования социальной компетентности молодежи.

Ключевые слова: компетентность, социальная компетентность, структура, компоненты, социальное наследование.

SOCIAL COMPETENCE AS CONDITION OF SUCCESSFUL SELF-REALIZATION OF
PERSONALITY

I. L. Kholkovska

In the article the different going is examined near interpretation of concept «social competence». Attention is accented on absence of one vision of structure of social competence of personality. The structural components of social competence are certain: knowledge about the article of activity; abilities to be oriented in the situations related to the article of activity; abilities it is correct to determine the resources, resources other, to put tasks and find adequate to them decisions; developed intuition, reflection and empathy. Intercommunication is analysed between a social and communicative competence, and also social competence and social inheritance. The terms of forming of social competence of young people are offered.

Key words: *competence, social competence, structure, components, social inheritance.*

Компетентність – поняття, яке у світовій освітній практиці другої половини ХХ століття посідає одне з центральних місць. Водночас воно є одним із найбільш неоднозначних і по-різному трактованих у педагогіці. Зокрема, компетентність розглядають: як володіння знаннями, що дозволяють виступати експертом з певних питань; поінформованість і здатність реалізовувати свої можливості в певній сфері життєдіяльності; як досвід у тій чи іншій галузі, який дозволяє гарантовано досягати високих результатів в певному виді діяльності; як психосоціальну якість, що відображає відчуття власної успішності і корисності, усвідомлення людиною своєї здатності ефективно взаємодіяти з оточенням, продуктивно вирішувати поставлені завдання [9; 10]. До складу будь-якої компетентності, на думку дослідників, входять: а) знання про предмет діяльності; б) уміння орієнтуватися в ситуаціях, пов'язаних з цим предметом; в) уміння правильно визначати свої ресурси, ресурси інших, ставити завдання і знаходити адекватні їм рішення; г) розвинені інтуїція, рефлексія і емпатія.

Відсутність єдиного погляду на сутність ключового поняття «компетентність» породжує різні думки стосовно змісту «соціальної компетентності».

Метою нашої статті є аналіз різних підходів до трактування сутності соціальної компетентності як умови самореалізації особистості.

Соціальна компетентність зазвичай розглядається як комплекс соціальних умінь і навичок, що дозволяють людині адекватно виконувати норми і правила суспільного життя. Змістовий аспект соціальної компетентності може бути представлений як активна, ініціативна і конструктивна позиція людини в суспільному житті, її участь у тому, що відбувається навкруги, і відповідальність за це, її прагнення до покращення якості власного життя. Особистісний аспект соціальної компетентності характеризується вміннями здобувати знання про світ і себе, піклуватися про себе й інших, вибудовувати свої стосунки з соціумом і оточуючими людьми. Такої позиції дотримуються І.Б. Зарубінська, Л.А. Лепіхова, Ю.Мель, хоча в розумінні сутності соціальної компетентності думки авторів розходяться. Зокрема, одні автори ядром соціальної компетентності вважають знання, вміння і навички, що стосуються соціальних сторін життя; інші – високий рівень виконання діяльності і високі результати; знайомство з моделями поведінки, систему знань у сфері історії та культури людського спілкування, мистецтво адаптації і вміння організувати особистий життєвий простір.

Спираючись на аналіз численних визначень соціальної компетентності, запропонованих К.Х. Рубін і Л. Роуз-Креснор, Н.В. Калініна підкреслює, що в усіх них сенсоутворюючим словом поняття соціальної компетентності є «ефективність взаємодії» [4]. Дослідниця пропонує розглядати процес набуття особистістю соціальної компетентності з урахуванням вікових новоутворень. У зв'язку з цим Н.В. Калініна пропонує вважати загальним показником соціальної компетентності в юнацькому віці усвідомленість життя і рекомендує фахівцям робити на цьому акцент у виховній роботі [4].

Розглядаючи соціальну компетентність як особистісне утворення, М.І. Лук'янова трактує цей феномен як «свідоме вираження особою себе, що проявляється в її переконаннях, поглядах, ставленнях, мотивах, установках щодо певної поведінки, в сформованості особистісних якостей, які сприяють конструктивній взаємодії» [6, с.240]. Орієнтирами для формування соціальної компетентності, на думку дослідниці, повинні стати: усвідомлення необхідності прийняття «норм» конкретного соціуму; прагнення до його розуміння; усвідомлення необхідності розширення (чи наявність широкого діапазону) спеціальних знань, умінь з метою досягнення високого рівня адаптивності; осмислення і адекватна оцінка своїх можливостей для досягнення передбачуваних результатів; уміння (здатність, готовність) актуалізувати свій особистісний досвід стосовно конкретної ситуації; визначення можливих і найбільш ефективних способів діяльності, варіантів поведінки; готовність до прийняття особистої відповідальності за вибір власної поведінки в ситуації соціальної взаємодії [6, с.240].

Таке розуміння суті соціальної компетентності автор доповнює своїм баченням її структури, в якій виокремлює три компоненти: мотиваційно-ціннісний (мотиви соціальної діяльності, сформованість

мотивації, прагнення до досягнень, установки на соціальну взаємодію, ставлення до моральних норм, цінностей суспільного і особистісного порядку); операційно-змістовий (знання, вміння, навички, що дозволяють здійснювати критичний аналіз своїх і чужих учинків, прогнозувати результати взаємодії, здійснювати комунікацію, впливати на інших людей, ставити цілі і домагатися їх реалізації); емоційно-вольовий (вибір рішення, здатність до самоконтролю і саморегуляції, готовність узяти на себе відповідальність, рішучість, упевненість у собі) [6, с.241].

Оскільки в пропонованій М.І. Лук'яновою моделі соціальної компетентності йдеться про дорослих (фахівців, керівників), то цілком резонно вважати її компонентом загальної і професійної компетентності, що дозволяє суб'єкту успішно реалізовувати спонукальну, пізнавально-оцінну і регулятивну функції в повсякденній діяльності. Варто зазначити, що уявлення дослідниці про суть, зміст і структуру соціальної компетентності є мають доволі широкий характер. Подальший аналіз змісту соціальної компетентності дає підстави розглядати її в контексті соціальної взаємодії, що розгортається в трьох логічних планах: як бажане, можливе і належне. Перший план означає вміння прояснити своє «хочу» в сферах соціальної взаємодії. Другий – проявляється в оцінці обставин, що склалися, і власних сил, умінь аналізувати прийнятні способи поведінки і прогнозувати їх наслідки. Третій план полягає в знанні соціальних норм, правил і способів взаємодії, в готовності дотримуватися їх у діях особистісного і соціального характеру. На наш погляд, таке розуміння соціальної компетентності дає змогу певною мірою уникнути надмірного розширення її меж.

М. Аргайл у структурі соціальної компетентності виокремлює такі компоненти: соціальна сенситивність (мається на увазі точність соціальної перцепції); основні навички взаємодії (репертуар умінь, особливо важливий для професіоналів); навички схвалення і винагороди, що є істотними для всіх соціальних ситуацій; рівновага, спокій як антитеза соціальної тривожності [1, с. 18].

М. Докторович розглядає соціальну компетентність як складне утворення, що інтегрує в собі декілька видів компетентності: оперативна соціальна компетентність – знання про соціальні інститути і структури, їхніх представників у суспільстві; вербальна компетентність – доцільність висловів, врахування контексту і підтексту вислову, відсутність труднощів у письмовій мові, варіативність інтерпретації інформації, добра орієнтація у сфері оцінних стереотипів і шаблонів, множинність сенсів понять, що вживаються, метафорична мова; комунікативна компетентність – володіння складними комунікативними навичками та вміннями, формування адекватних умінь у нових соціальних структурах, знання культурних норм і обмежень в спілкуванні, знання звичаїв, традицій, етикету у сфері спілкування, дотримання пристойності, вихованість; соціально-психологічна компетентність – міжособистісна орієнтація, уявлення про різноманітність соціальних ролей і способів взаємодії; еґо-компетентність – важлива складова соціальної компетентності: усвідомлення своєї національної, статевої, групової приналежності, знання своїх сильних і слабких сторін [2].

В.Ш. Масленнікова, спираючись на теорію становлення і розвитку особистості Н.М. Таланчука, в якій соціалізація розуміється як синергетичний процес соціального становлення, обумовлений цілеспрямованим соціальним вихованням, самовдосконаленням і впливом соціально-педагогічної інфраструктури суспільства на особистісну композицію соціальних стосунків, вважає цей різновид компетентності регулятивно-орієнтаційним чинником, що визначає соціальну поведінку і діяльність людини. Соціальна компетентність, таким чином, характеризується В.Ш. Масленніковою як інтегральна якість особистості, що поєднує ціннісне розуміння соціальної дійсності і категоріальні соціальні знання, як керівництво до самовизначення, умінь індивіда реалізовувати соціальні технології в головних сферах діяльності. У зв'язку з цим дослідниця пропонує помістити в центр формування соціальної компетентності розвиток у молодих людей інтернального локусу контролю та їх інформування з проблем соціальної взаємодії [7, с.84].

На відміну від інших, В.Ш. Масленнікова в змісті соціальної компетентності особистості виокремлює три компоненти: індивідуально-особистісний, соціологічний і життєво-футурологічний. Зміст першого компонента пов'язується з тілесно-чуттєвим, душевним і духовним життям людини і містить низку умінь (самостійно будувати ієрархію цінностей; на їх основі здійснювати усвідомлений вибір поведінки; мислити логічно; виражати свої думки ясно, чітко, доказово, володіти мовною грамотністю; управляти і регулювати власні дії). Зміст другого – соціологічного компонента – пов'язаний з функціонуванням особистості в системі соціальних процесів (норм, стосунків і інститутів). Він орієнтує особистість на розуміння ціннісних основ суспільного життя (Батьківщина, суспільство, сім'я, колектив, праця, права тощо), їх засвоєння і реалізацію у життєдіяльності. Третій компонент соціальної компетентності передбачає сформованість в особистості умінь планувати сценарій свого життя і визначати власний життєвий шлях.

Узагальнення результатів аналізу досліджень свідчить, що, по-перше, соціальна компетентність у них представлена або як інтеграційна якість особистості, або як соціальна взаємодія; по-друге, соціальна

компетентність характеризується як результат певної діяльності або показник досягнень особистості в певному виді діяльності; по-третє, змістовий компонент її формування залежить від віку людини. Отже, процес формування і вдосконалення соціальної компетентності на різних вікових етапах матиме як загальні риси, так і особливі, може включати як різні структурні компоненти, так і схожі.

Соціальна компетентність особистості з позицій соціокультурної теорії нерідко пов'язується дослідниками з категорією «соціальне наслідування», що передбачає акумуляцію підростаючим поколінням нового досвіду і формування уявлень про майбутнє. Соціальне наслідування в цьому випадку розглядається як накопичення і передача дорослими суспільного досвіду – в перетвореному і узагальненому вигляді – того обсягу людських знань, умінь, цінностей і ставлення до світу, який потрібний молоді, що входить у життя [5]. Оскільки забезпечувати цей процес можуть різні суб'єкти, але, в першу чергу, педагоги, то, на думку Л.А. Лепіхової [5], доцільно говорити про соціально-педагогічну компетентність як інтеграційну основу всіх інших видів компетентностей, що базуються на соціокультурному ґрунті, пов'язують минуле, сьогодення і майбутнє. Показниками такої компетентності можуть бути: рівень обізнаності людини про діапазон можливих стратегій поведінки в конфлікті; вміння особистості реалізовувати ці стратегії в конкретній життєвій ситуації; міра її духовної зрілості; сформованість духовно-моральних якостей, умінь виступати в ролі комунікативного партнера в різних ситуаціях взаємодії.

Таким чином, за соціальною компетентністю в соціальному наслідуванні закріплюється функція формування особистісних сенсів, мотиваційних і ціннісних структур, регулювання процесів світосприйняття людини, допомога їй в адаптації до нових умов, підвищення конкурентоспроможності.

Особливості соціально-педагогічної діяльності накладають відбиток на істотні ознаки соціальної компетентності, яка проявляється в: орієнтації на вирішення загальних і особливих завдань соціалізації, спрямованих на соціальні стосунки і самореалізацію людини; цілепокладанні як специфічному засобі побудови соціальних стосунків; володінні діалогічним принципом, що виступає основою для формування соціальних (професійних) дій; наявності знань, що є теоретичним підґрунтям для вмінь формування виховної взаємодії, володінні методами і прийомами надання педагогічної допомоги; націленості на соціальну відповідальність, соціальну законність [1; 4; 5; 6].

У працях деяких науковців [4; 5; 6; 8] соціальна компетентність розглядається як складова комунікативної компетентності. У контексті такої позиції М.І. Лук'янова, спираючись на теоретичні положення К.А. Абульханової-Славської та Ю.Меля [8], визначає комунікативну компетентність як базову складову соціальної компетентності. Основний акцент дослідниця робить на аналізі потенціалів низки функцій: впливу (як формування), організації (як спонукання) і передачі інформації [6, с. 242].

Комунікативна компетентність як складова соціального обов'язку проявляється в необхідній глибині уявлень, здатності до моделювання особистісних особливостей співрозмовника, в розумінні його мотивів і цілей поведінки, в умінні орієнтуватися в специфіці спілкування, спираючись на досвід комунікативної взаємодії, у володінні вміннями невербальної комунікації [5]. У людини, щоб її можна було віднести до категорії соціально компетентних, має бути розвинене розуміння інших як на рівні відкритого тексту, так і підтексту, а також нею має бути накопичений досвід конструктивної соціальної взаємодії. В процесі формування соціальної компетентності необхідно керуватися, по-перше, тим, що бажання зрозуміти іншого і можливість задоволення цього бажання можуть не відповідати одне одному через обмеженість комунікативної і мовної компетентності людини, по-друге, тим, що існують особливості перебігу самого комунікативного процесу, пов'язані з віком та індивідуальними характеристиками особистості. Це, у свою чергу, дозволяє говорити про те, що для успішної соціальної взаємодії молодій людині необхідно навчитися розуміти партнера по спілкуванню, осмислювати мовленнєві висловлювання того, хто говорить, на рівні тексту і підтексту, на цій основі встановлювати і підтримувати необхідні контакти з соціальним оточенням.

Разом із загальною, у спеціальній літературі представлено поняття персональної соціальної компетентності, для якої характерні не лише знання (факти), уміння (еталони), але й організаторські здібності, що проявляються в управлінні собою, регулюванні власних дій [9]. Досягнення такої компетентності передбачає навчання, в ході якого відбувається засвоєння інформації, важливої для організації комунікативної взаємодії, оволодіння прийомами аналітико-синтетичної діяльності, ознайомлення зі способами вирішення конкретних комунікативних завдань, розвиток функціональних здібностей особистості, її відповідальності, розширення діапазону властивих їй соціально значущих якостей.

Формування соціальної компетентності у більшості проаналізованих нами досліджень безпосередньо пов'язується з соціальною грамотністю особистості. Саме від підвищення її рівня залежить оволодіння людиною соціальними правилами, усвідомлення характеру діяльності, для якої вони використовуються, вдосконалення здатності сприймати і обробляти певні обсяги інформації з метою побудови конструктивних соціальних стосунків.

Якщо виходити з того, що існує потенційний зв'язок між здатністю і готовністю особистості відповідати на виклики життя, то соціальна компетентність залежатиме від грамотності в прийнятті важливих рішень, відсутності страху перед новими ситуаціями, що виникають на життєвому шляху. Формування соціальної компетентності безпосередньо пов'язане з психологічним мікрокліматом, обстановкою, в якій воно здійснюється, соціальним самопочуттям особистості, рівнем методичної і психолого-педагогічної грамотності педагогів.

Соціальна компетентність як здатність особистості розуміти явний і прихований зміст ситуацій повсякденного спілкування, прогнозувати їх розвиток, бачити і передбачати варіанти реальної поведінки в них інших людей, здатність і готовність співпрацювати, діяти самостійно і відповідально на основі вміння збирати і обробляти соціальну інформацію є метою виховних програм навчальних закладів різного рівня і спрямування. Різноманітність соціальних стосунків і зв'язків у сучасному світі, складність соціальних дій, які в період становлення особистості мають бути засвоєні молодою людиною, розвивальний вплив різних соціальних об'єктів обумовлюють необхідність врахування в процесі формування цього виду компетентності специфіки умов життя сучасної людини. Успішність становлення соціальної компетентності майбутніх фахівців залежить від створення спеціальних умов для оволодіння соціальними навичками і ролями, розвитку культури соціальної поведінки з урахуванням динаміки соціально-економічних змін у сучасному суспільстві.

Вважаємо, що для забезпечення особистісно-професійної самореалізації майбутніх фахівців потрібна спеціальна підготовка, спрямована на розвиток у них соціальної компетентності: здатності гнучко й конструктивно орієнтуватися в мінливих соціальних умовах та ефективно й творчо взаємодіяти із соціальним оточенням; здатності працювати не тільки над вирішенням поточних завдань, але й будувати перспективні життєві плани; критичного мислення, що забезпечує автономію і незалежність оцінних позицій від оточення; стійкості до впливу несприятливих життєвих чинників і вмінь долати складні життєві ситуації; усталеності моральних норм, ціннісних орієнтацій, спрямованості на гуманістичні ідеали, демократичні стосунки з людьми.

Література

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – СПб.: Питер, 2004. – 272 с.
2. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / М. О. Докторович. – К., 2007. – 20 с.
3. Зарубінська І.Б. Формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів (теоретико-методичний аспект): монографія / І.Б. Зарубінська. – К.: КНЕУ, 2010. – 348 с.
4. Калинина Н.В. Формирование социальной компетентности как механизм укрепления психического здоровья подрастающего поколения / Н.В. Калинина // Психологическая наука и образование. – 2001. – №4. – С. 16-21.
5. Лепіхова Л.А. Соціально-психологічна компетентність як передумова успішної самореалізації особистості / Л.А. Лепіхова // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. ст. – К.: Міленіум, 2002. – Вип. 6 (9). – С. 57-71.
6. Лукьянова М.И. Социальная компетентность как компонент управленческой культуры руководителя / М.И. Лукьянова // Психология инновационного управления социальными группами и организациями.– М., 2001.– С.240-242.
7. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика / Л.В. Мардахаев. – М., 2000. – 256 с.
8. Мель Ю. Социальная компетентность как цель психотерапии / Ю.Мель // Вопросы психологии.– 1995.– №5.–С. 61-68.
9. Практическая психология образования / Под ред. И.В. Дубровиной. – М., 1997. – 528 с.
10. Психологический словарь / Авт.-сост. Копорулина В.Н., Смирнова М.Н. – Ростов-на-Д., 2004. – 640 с.

References

1. Arhail M. Psykholohyia schastia / M. Arhail. – SPb.: Pyter, 2004. – 272 s.
2. Doktorovych M. O. Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshoho pidlitka z nepovnoi simi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.05 «Sotsialna pedahohika» / M. O. Doktorovych. – K., 2007. – 20 s.
3. Zarubinska I.B. Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv (teoretyko-metodychnyi aspekt): monohrafiia / I.B. Zarubinska. – K.: KNEU, 2010. – 348 s.
4. Kalynyna N.V. Formyrovanye sotsyalnoi kompetentnosti kak mekhanyzm ukreplenya psykhycheskoho zdorovia podrastaiushcheho pokoleniya / N.V. Kalynyna // Psykholohycheskaia nauka y obrazovanye. – 2001. – #4. – S. 16-21.
5. Liepikhova L.A. Sotsialno-psykholohichna kompetentnist yak peredumova uspishnoi samorealizatsii osobystosti / L.A. Liepikhova // Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii: zb. st. – K.: Milenium, 2002. – Vyp. 6 (9). – S. 57-71.
6. Lukianova M.Y. Sotsyalnaia kompetentnost kak komponent upravlencheskoi kultury rukovodytelia / M.Y. Lukianova // Psykholohyia ynnovatsyonnoho upravleniya sotsyalnymy hruppamy y orhanyzatsyiamy.– M., 2001.– S.240-242.
7. Mardakhaev L.V. Sotsyalnaia pedahohyka / L.V. Mardakhaev. – M., 2000. – 256 s.
8. Mel Yu. Sotsyalnaia kompetentnost kak tsel psykhoterapyu / Yu.Mel // Voprosy psykholohyy.– 1995.– #5.–S. 61-68.
9. Prakticheskaia psykholohyia obrazovanyia / Pod red. Y.V. Dubrovynoi. – M., 1997. – 528 s.
10. Psykholohycheskyi slovar / Avt.-sost. Koporulyna V.N., Smyrnova M.N. – Rostov-na-D., 2004. – 640 s.